

## Ι. Ν. ΓΡΥΠΑΡΗΣ

Τὸ 1895, ὁ Δροσίνης, ἀπασχολημένος μὲ τὴν καινούρια του ἐφημερίδα («Ἑστία»), μοῦ παραχώρησε τὴ διεύθυνση τοῦ παλαιοῦ περιοδικοῦ του («Ἑστία Εἰκονογραφημένη»). Καὶ λίγες ἡμέρες ἀφοῦ κυκλοφόρησε ἡ προκήρυξις αὐτῆς τῆς ἀλλαγῆς, ἔλαβ' ἀπὸ τὴν Πόλιν ἓνα γράμμα καὶ κάτι χειρόγραφα μὲ στίχους. Τὸ γράμμα, μὲ τὴν ὀλωσδιόλου ἄγνωστή μου ὑπογραφή Ι. Ν. Γρυπάρης, μοῦλεγε νὰ διαβάσω τοὺς στίχους κι' ἂν μοῦ φανοῦν ἄξιοι, νὰ τοὺς βάλω ἑστὴν «Εἰκονογραφημένη Ἑστία»· εἰδεμή, νὰ τοὺς πετάξω ἀλύπητα ἑστὸ καλὰθι. Κι' οἱ στίχοι ἦταν τέσσερα σονέττα, μὲ τὸν γενικό τίτλο «Σκαραβαῖοι καὶ Τερρακότες». Ἐκεῖνο ποῦ εὐθὺς ἐξ ἄρχῃς μοῦκαμε καλὴν ἐντύπωση, γιὰ νὰ προσέξω ξεχωριστὰ αὐτὸν τὸν πλίκο τῆς «ῥῆλης» ἀνάμεσα ἑτοὺς ἀρίθμητους ποῦ μοῦρχουνταν ἐκεῖνον τὸν καιρό, παρεκτὸς ἀπὸ τὸν γραφικὸ χαρακτήρα,—ἓνα καθαρό, σταυρᾶτο, ιδιόρρυθμο βυζαντινὸ γράφημα, σὰν ἐκεῖνο ποῦ θαύμαζα, παιδί, ἑστὰ παιδιόστικα γράμματα ποῦ λάβαινε ἀπὸ τὸ Φανάρι ἢ φαναριώτισσα ἢ μητέρα μου,—ἦταν τὸ ὕφος τοῦ γράμματος, ποῦ φανέρωνε μιὰ φυσικὴ, ἀπροσποίητη μετριοφροσύνη. Στὶς λίγες ἐκεῖνες γραμμές, ἔβλεπα ἓναν ποιητὴ δειλό, ἄτολμο, ὅχι γιὰτ' ἦταν νέος κι' ἄγνωστος, παρὰ γιὰτὶ ἀληθινά, ἀπὸ μέσα του, εἶχε πολὺ σοβαρὸς ἀμφιβολίες γιὰ τὴν ἀξία τῶν στίχων του. Δὲν ξέρω ἂν εἶνε πρόληψις· μὰ πάντα μιὰ νεανικὴ μετριοφροσύνη, ἀκόμα καὶ ψεύτικη, μᾶς διαθέτει πολὺ καλλίτερα ἀπὸ μιὰ πρόωρη δαννοντιστικὴ ἀλαζονεία. . . . ἀκόμα κι' ἀληθινή. Τὸ βέβαιο εἶνε πὼς δὲ γελάστηκα ἐπὶ τὴν διάγνωσίν μου ἀπὸ τὸ πρῶτο ἐκεῖνο γράμμα, γιὰτὶ καὶ σήμερ' ἀκόμα, ποῦ ὁ ἄγνωστος νέος τοῦ 1895 εἶνε ὁ Γρυπάρης μὲ τὸνομα, δύσκολα θᾶβρισκε κανεὶς ποιητὴ ποῦ νὰ μετριοφροῖ καὶ νὰμφιβάλλῃ εἰλικρινέστερ' ἀπ' αὐτὸν γιὰ τὴν ἀξία του. Χαρακτηριστικὸ εἶνε ὅτι κάποτε, ἀπαντώντας σὲ κάποια φιλόλογικὴ ἀνάκριση, περιφρονητικώτατα κατὰταξε τὸν ἑαυτὸ του ἐτοὺς ποιητὲς «τῆς ἐβδόμης ἢ τῆς ὀγδόης τάξεως», καὶ ὅτι, γιὰ νὰ μοῦ δώσῃ μερικὲς βιογραφικὰς πληροφορίες γι' αὐτὸ τὸ Σημεῖωμα, μ' ἐπαίδευε σχεδὸν ἓνα χρόνον, λέγοντάς μου σὲ κάθε μας συνάντησι: «μ' ἀξίζει τάχατες τὸν κόπο;»

Ἰσως νὰ εἶνε κι' αὐτὸ ἀρρώστεια, ψυχώση, ὅπως κ' ἡ ἐγώπαθ-θεια μερικῶν ἀλλωνῶν. Μοῦ φαίνεται ὅμως ὅτι, σὲ κάποιες ἐκλεκτὲς ψυχάς, τὰ πρῶτα σπέρματα αὐτῆς τῆς ὑπερβολῆς—γιὰτὶ, ἀλήθεια, καταντᾷ ὑπερβολή,—χρωστοῦνται σὲ μιὰ τέλεια ἐπίγνωσι τῶν ἀπαιτήσεων τῆς Τέχνης καὶ τῆς ἀνθρώπινης ἀδυναμίας τοῦ Τεχνίτη. Θαυμάζουμε μεις ἓνα σονέττο τοῦ Γρυπάρη καὶ τὸ βροῖσκουμε τέλειο. Ἐκεῖνος ὅμως ποῦ τῶκαμε, καὶ ποῦ ξέρει καλὰ τὸ μηχανισμό του, καὶ ποῦ θνυᾶται,—μερικοὶ ἄλλοι αὐτὸ τὸ ξεχνοῦν,—πόσες φορὲς ἀναγκάστηκε νὰ ὑποχωρήσῃ ἀπέναντι σὲ

μιὰ τεχνικὴ δυσκολία, ἀνυπέρβλητη κι' ἀκατανίκητη, ὧ, εἶνε σὲ θέση. πολὺ περισσότερο ἀπὸ κάθε κριτικὸ του, νὰ γνωρίζῃ πόσο ἀπέχει ἀπὸ τὸ πρότυπο, τὸ ἄφθαστο, ποῦ τοῦ ἄστραψε μιὰ στιγμὴ μπροστὰ ἑστὰ μάτια τῆς ψυχῆς, ἡ μεγάλῃ στιγμὴ τῆς ἐμπνευσης! Ποτὲ δὲ θὰ ξεχάσω τὶ μοῦ εἶπε μιὰ μέρα ὁ Γρουπάρης ἐκεῖ ποῦ μιλούσαμε γιὰ ζωγραφικὴ κι' ἦλθε λόγος γιὰ τὸ σχέδιο τοῦ μεγάλου Ντορέ: «Ἄ, ναί! ὁ Ντορέ ἔκανε ὅ,τι ἤθελε. Ἐμεῖς οἱ ἄλλοι—(γιατὶ κι' ὁ Γρουπάρης σχεδίαζε μιὰ φορὰ,)—κάνουμε ὅ,τι βγῇ. Ποιὸς λίγο, ποιὸς πλὺ, ἀντὶ νὰ διευθύνουμε τὸ χέρι, μᾶς διευθύνει. Καὶ μὴ νομίσης πῶς αὐτὸ δὲν τὸ παθαίνουν καὶ ζωγράφοι ἀξίας. Καμμιά φορὰ βγαίνει καὶ καλὸ.» Ποιὸς ξέροι, ἂν δὲν τῶλεγε καὶ γιὰ τὰ ποιήματά του! Πόσες φορὲς θὰ βάλθηκε νὰ γράψῃ ἓνα καὶ θὰ τοῦ βγῇκε ἄλλο! Καλὸ βέβαια κι' αὐτὸ ποῦ τοῦ βγῇκε, ὅχι ὅμως ἐκεῖνο ποῦ ἤθελε. . . . Κι' ἀφοῦ μόνος αὐτὸς μπορεῖ νὰ ξέρῃ κάποια τέτοια μυστικά, πῶς νὰ μὴν ἀμφιβάλλῃ ἀκόμα γιὰ τὴν ἀξία του, ἔστω κι' ἀναγνωρισμένη ἀπ' ὅλους ὅσοι ξέρουν νὰ κρίνουν; Ἐτσι ἐξηγιέται ἡ μετριοφροσύνη τοῦ Γρουπάρη. Ἀλλὰ δὲν θάκανα τόσο λόγο γι' αὐτά, ἂν δὲν ἐνόμιζα πῶς μποροῦν νὰ ἐξηγήσουν, ὡς ἓνα σημεῖο, καὶ τὴν τεχνοτροπία του.

Ὁ Γρουπάρης δὲν εἶνε φυσικὰ ἀπὸ τοὺς «οἰστρήλατους» ἐκείνους καὶ τοὺς «μεγαλόστομους», ποῦ δὲν ὑποφέρουν σχεδὸν κανένα ζυγὸ καὶ ποῦ πετοῦν ἀριστουργήματα μόνον σχεδὸν μὲ τὸ ἀσυνείδητο στοιχεῖο τῆς δημιουργικῆς τους δύναμης. Ὁ Γρουπάρης δουλεῖ συνειδητά, ὑπομονητικά, μὲ τὰ μέτρα του, μὲ τὰ κομμάτια του, μὲ χίλιων λογίων χαλινούς καὶ κανόνες, ρητοὺς κι' ἄροητους, γραμμένους κι' ἄγραφους, ἀπὸ ἑκείνον λόγον χάρι ποῦ βάζει τὶς ἀναγκαστικὰς ρίμες τοῦ σονέττου, ὡς ἓνα ἄλλον ποῦ θὰ ὥριζε, γιὰ τὸ λεπτότατο αὐτί, πόσα λάμβδα μπορεῖ νάῃ ὁ δεύτερος στίχος ὅταν ὁ πρῶτος ἔχει τρία ρῶ. Ὅπως οἱ ψιλογράφοι, ψιλοδουλευτῆς κι' ὁ τεχνίτης αὐτὸς, κρατεῖ μὲ τὸ ἓνα χέρι τὴ σμίλη καὶ μὲ τὸ ἄλλο τὸ μικροσκόπιο. Ὅσο κυττάζει τὸ συνολικὸ του σχέδιο, ἄλλο τόσο προσέχει καὶ ἑστὴν παραμικρότερη λεπτομέρεια,—σὲ κατὶ ποῦ γιὰ νὰ ἰδῇς πόσο σοφὰ εἶνε διαλεγμένο καὶ βαλμένο, πρέπει νὰ εἶσαι καὶ σὺ ὠπλισμένος μὲ φακό. Φυσικά, ὅταν δουλεῖ κανεὶς μὲ τόση φροντίδα κι' ἐπίγνωση, δύσκολο εἶνε νὰ τοῦ ταιριάζουν ὅλα. Ἡ «γεωμετρία» στρεβλώνει κάπου-κάπου τὴν ἐμπνευση. Λένε ἄξαρνα πῶς γιὰ νὰ γράψῃ ἓνα σονέττο, ὁ Γρουπάρης βάζει κἄτω πρῶτα-πρῶτα τὶς ρίμες: δεκατέσσερες ὥραιες καὶ σπάνιες λέξεις, δικές του, ποῦ νὰ ὁμοιοκαταληκτοῦν πλούσια ἀνὰ τέσσερες κι' ἀνὰ δύο. Ἡ κορνίζα εἶνε πιά ἑτοιμὴ καὶ μέσα ἑς αὐτὴ πρέπει νὰ χωρέσῃ τὴν ἰδέα του,—τὴν εἰκόνα του, τὴ μικρὴ του ἱστορία μὲ τὸ συμπέρασμα της,—νὰ εὕρῃ δηλαδὴ καὶ τὶς ἄλλες λέξεις, ποῦ θὰ γεμίσουν τοὺς δεκαπεντασύλλαβους. Δὲ χρειάζεται καὶ πολλὴ προσπάθεια γιὰ νὰ φαντασθῇ κανεὶς πόσες φορὲς θὰ σκοντάψῃ ἑς αὐτὴ τὴν ἐργασία τοῦ «γεμίσματος», καὶ θάἰλλαξῃ τὶς λεπτομέρειες τῆς εἰκόνας του, καὶ θὰ φέρῃ ἄλλοιῶς τὴ μικρὴ του ἱστορία, ἢ θὰ περιορίσῃ τὸ συμπέρασμα, ἢ καὶ θὰ ἀναγκασθῇ νὰ φύσῃ

ἔξω μερικὲς ἀπὸ τὶς πρῶτες του λέξεις, γιὰ νὰ βάλῃ ἄλλες ρίμες τὴν τελευταία στιγμή! Νὰ μεγάλη θυσία γιὰ ὅσους ξέρουν, πῶς ἡ ἔμπνευση τέτοιων ποιητῶν ἀρχίζει καμμιά φορὰ ἀπὸ μιὰ ὥραία καὶ σπάνια λέξη. Μὲ τὸ δίκιο του λοιπὸν ὁ Γρυπάρης δὲν θάνε— ξαναρωτῶ—λυπημένος κι' ἀπογοητευμένος μὲ τὸ νὰ ξέρῃ πῶς δὲν ἐχώρεσε 'στὸ σονέττο του ἡ ἀγαπημένη του λέξη καὶ δὲν θὰ συλλογίζεται, ὅταν ἀκούῃ τοὺς ἄλλους νὰ τὸ θαυμάζουν: «ἐγὼ ὅμως ξέρω πῶς δὲν εἶνε 'κεῖνο ποῦ ἦθ ε λ α>; Ναι, δὲν ἐβγήκε ἀκριβῶς ἐκεῖνο ποῦ ἤθελε. Βγήκε ὅμως κάτι ἄλλο, ποῦ χωρὶς νὰ τὸ θέλῃ, χωρὶς νὰ τὸ ξέρῃ, χωρὶς νὰ τὸ φαντάζεται, εἶνε κάποτε καλλίτερο κι' ἀπὸ 'κεῖνο ποῦ εἶχε 'στὸ νοῦ του! Τὴν ἀδυναμία του τὴ βλέπει ὁ τεχνίτης, ὁ γνώστης, ὁ εὐσυνειδητος. Τὴ δυνάμει του ὅμως τὴν ἀγνοεῖ σχεδὸν ὁ ποιητής. Αὐτὴ κάμνει τὸ θαῦμα. Εἶνε τὸ ἀσυνειδητο ποῦ συμπληρώνει, τελειοποιεῖ, στεφανώνει τὸ ἔργο τοῦ συνειδητοῦ. Ἐνας ποιητής—ὅταν εἶνε ποιητής,—μπορεῖ νὰ λήῃ ὅσο θέλει «ξέρω πῶς δουλεύω.» Δὲν ξέρεي τίποτα· ἢ τοὐλάχιστο ἐκεῖνο ποῦ ξέρει, εἶνε τόσο ἀσήμαντο! Τὸ ἄλλο, τὸ μεγάλο, τὸ σημαντικό, εἶνε 'κεῖνο ποῦ γίνεται μονάχο του,—καὶ κάποτε ἴσα-ἴσα τὴ στιγμή μιᾶς συνειδητῆς ἀδυναμίας κι' ἀποτυχίας. Ἐν γ νώ-σει, ὁ Γρυπάρης μπορεῖ νὰ βάζῃ 'στὰ σονέττα του χίλιες τεχνικὲς σοφίες. Κι' αὐτὲς χρειάζονται, κι' αὐτὲς εἶνε θαυμαστές. Ὑπάρχει ὅμως καὶ κάτι ἄλλο, ποῦ τὸ βάζει ἐν ἀγνοίᾳ—γιατὶ ἡ ἀνθρώπινη ψυχὴ δὲ μπορεῖ ποτὲ νὰ ξέρῃ σὲ τόσο βαθμὸ τὸ μηχανισμό της.—Κι' αὐτὸ εἶνε ἴσα-ἴσα ποῦ κάμνει, ἀπὸ τὰ ψυχρά, τὰ γεωμετρικὰ ἐκεῖνα τεχνουργήματα, ποιήματα ἀληθινά.

\* \*

Τέτοια μοῦ φάνηκαν—γιὰ νὰ ξαναγυρίσω 'στὴν ἱστορία μου,—τὰ σονέττα ποῦ μοῦ ἔστειλε ὁ Γρυπάρης. Ἦταν γιὰ 'μᾶς σωστὴ ἀποκάλυψη ὁ καινούριος αὐτὸς ποιητής, ποῦ ξεφύτρωνε ἄξαφνα ἀπὸ τὴν Πόλῃ, τὴν «Ἀκρόπολιν τοῦ σχολαστικισμοῦ», ὅπως τὴν εἶχαμε τότε βαπτίσει. Γιατὶ τὸ κίνημα τῆς γλωσσικῆς Ἀναγέννησης, ποῦ κατακτοῦσε ὁλοένα τοὺς ἀθηναίους λογοτέχνες, συναντοῦσε κεῖ-πέρα τὴ ζωρύτερη ἀντίδραση. Μιὰ Ἀλεξάνδρα Παπαδοπούλου ἦταν—κι' ὁ κόσμος ὅλος. Ὁ Γρυπάρης, καθὼς μαθαίναμε λίγο ἀργότερα, τὴν εἶχε φίλη ἀδελφικὴ καί, μαζί μὲ δυὸ-τρεῖς νέους διαλεκτοὺς, συνεργάτρια στὴ «Φιλολογικὴ Ἠχώ» του, περιοδικὸ βραχύβιο μὰ σημαντικό, γιατί ἦταν τὸ πρῶτο πολίτικο ποῦ δείχνονταν εὐνοϊκὸ 'στὸ μεγάλο κίνημα. Στὸ δεύτερο φύλλο τῆς «Εἰκονογραφημένης Ἑστίας» (8 Ἰανουαρίου 1895), μὲ μιὰ ἐνθουσιώδη σημείωση γιὰ τὸν πρωτόφαντο σονεττογράφου, γραμμὴν κατὰ παράκλησίν μου ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν Παλαμᾶ, φάνηκαν, κτυπητὰ καὶ προκλητικὰ, τὰ τέσσερα πρῶτα σονέττα τοῦ Γρυπάρη: «Σαλώμη», «Ροδόπη», «Ὑπνον Λάκωνα», «Ἐρωστὶ καὶ Ψυχὴ». Ἀπὸ 'κεῖνὴν τὴν ἡμέρα ὁ ποιητής ἐγείνε γνωστὸς καί, ὅπως συμβαίνει πάντα μ' ἐκείνους ποῦ παρουσιάζουν κάτι καινούργιο, τὸνομά του ἀντιλαλήθηκε καὶ πάρα ἔξω ἀπ' τὸ στενὸ μας κύκλο, μὲ τὸν πόλεμον ποῦ τοῦ ἔστησαν. Γιατὶ οἱ «Σκαραβαῖοι καὶ Τερρακότες»

περισσότερο ξάρνιασαν στήν ἀρχὴ παρὰ νάρεσούν. Ἄν ἐξαιρέσουμε τὸν Παλαμᾶ καὶ τὸ μακαρίτη τὸν Καμπύση, ποῦ συμμερίστηκαν εὐθύς ὅλους μου τοὺς ἐνθουσιασμοὺς, καὶ μερικοὺς ἀκθῖμα ποῦ φάνηκαν τοῦλάχιστο ἐπιφυλακτικοί, οἱ ἄλλοι, οἱ περισσότεροι — ὁ ὅλος τῶν λογίων — ἔσχισαν τὰ ροῦχά τους . . γιὰ τὴ βεβήλωση τῆς «Ἑστίας»! Ἐνα-δυὸ χρόνια κατόπι, θὰ τᾶλεγαν μαλλιαρά. Μὰ ἡ περιληπτικὴ λέξι δὲν εἶχε βγῆ ἀκόμα καὶ τὰ δνόμασαν μὲ πολλές: ἀσαφῆ, σκοτεινά, στρυφνά, ἀκατάληπτα, ἄμουςα. Τὶς δυὸ τελευταῖες τοῦλάχιστο τὶς θυμᾶμαι καλὰ σ' ἓνα ἄρθρο ποῦ γράφτηκε τότε στήν «Ἐφημερίδα τῶν Συζητήσεων», (διευθυντὴς ὁ σοφὸς μισονεῖστης κ. Ἀγγελος Βλάχος, συνεργάτης, κ' ἴσως συντάκτης αὐτοῦ τοῦ ἁρθρου, ποῦ εἶχε γιὰ ὑπογραφὴν μόνον ἓνα Πι, ὁ ποιητὴς κ. Πολέμης,) ποῦ διερμήνευε νὰ ποῦμε, τὴν κοινὴ ἐντύπωση καὶ κατηγοροῦσε τὴν καινούργια διεύθυνση τῆς «Ἑστίας» γιὰ τὴν υἱοθεσίαν τέτοιων ἐξωφρενισμῶν.

Στὴν ἐπίθεση αὐτὴ ἀποκρίθηκε, μ' ἓνα ἄρθρο γεμάτο θυμὸ\*, ὁ Κωστής Παλαμᾶς, ὑπερασπιζόμενος τὰ ποιήματα τοῦ «ἀγνώστου του νέου I. N. Γρυπάρη» καὶ δείχνωντας μὲ διεξοδικὴ ἀνάλυση πόσον ἦταν καθαρά καὶ προπάντων πόσον ἦταν ὡραῖα. Λίγο κατόπιν εἶχα τὴν εὐτυχίαν νὰ δημοσιεύσω στὴν «Ἑστία» ἄλλα ἔξη σονέττα (ς αὐτὴ τὴ δευτέρῃ φουρνιά ἦταν καὶ τὰ περίφημα «Ὁ ὄρθρος τῶν ψυχῶν» καὶ ἡ «Ζουχραῆ») κ' ἀργότερ' ἀκόμη ἄλλα δυό, ὥστε οἱ «Σκαραβαῖοι καὶ Τετρακόττες», ἐκεῖνο τὸ χρόνο, εἶχαν γίνῃ σωστὴ ντουζίνα. Εἶνε περὶ τὸ νὰ πῶ, πῶς λίγο-λίγο οἱ πολέμηδες λιγότευαν κ' οἱ θαυμαστὲς ἐπλήθιυαν. Ὁ ποιητὴς εἶχε νικήσει καί, μὲ τὰ λίγα ἀκόμη αὐτὰ δεκατετράστιχα, τὰ κλασσικὰ ὅμως, τὰ «πολύκροτα», ὅπως ἀναγκάσθηκα νὰ τὰ πῶ κ' ἐγὼ στὸ τελευταῖο φυλλάδιον τῆς «Εἰκονογραφημένης Ἑστίας», (ἐκεῖ ποῦ ἔκανα τὸν ἀπολογισμὸ τῆς τελευταίας χρονιάς καὶ σχεδὸν τὴν ἀπολογία μου γιὰ τὴν «υἱοθεσίαν» μερικῶν νέων σάν τὸν Καμπύση καὶ σάν τὸν Γρυπάρη.) εἶχε πάρει στὸν Παρνασσὸ μας τὴ θέση ποῦ τοῦ ἄξιζε. Ἀλήθεια, ἓνας σημερινὸς νέος, ποῦ θὰ διάβαζε τὰ φιλολογικὰ ἐκείνου τοῦ καιροῦ, θὰ παραξενεύονταν καὶ θὰποροῦσε πολὺ, ἴσως μάλιστα καὶ θὰ γελοῦσε, πῶς μπόρεσε νὰ φανοῦν στοὺς πολλοὺς τὰ σονέττα τοῦ Γρυπάρη «ἀκατάληπτα καὶ ἄμουςα» ἢ κ' ἀκόμη πῶς μπόρεσε νὰ κάμουν τόσο μεγάλῃ ἐντύπωση στοὺς λίγους. Ὁ καινούργιος ποιητὴς ποῦ θᾶβγαινε σήμερα μὲ δώδεκα τέτοια σονέττα (δὲν ἐννοῶ ἰσοδύναμα, παρὰ ὅμοια) δὲν θὰ πετροβολιοῦνταν βέβαια, μὰ δὲν θὰ ἔκανε καὶ τόσο κρότο. Naί, ἀλλὰ ἀπὸ εἰκοσι χρόνια, αὐτὸ ἀκριβῶς ἦταν τὸ ἀσυνείθιστο, τὸ «πὺρ νέο ἀπ' τὸ χαλάζι» κ' ἔπρεπε νὰ προηγηθῇ ἓνας Γρυπάρης, ὥστε ἔργα τῆς ἴδιας τεχντροπίας, ἂν ὅχι τῆς ἴδιας ὁμορφιάς, νὰ φαίνονται τώρα κοινὰ καὶ συνειθισμένα. Ὁ ποιητὴς μας, ὅσο κανένας ἴσως ἀπὸ τοὺς σύγχρονους του, — ἂν ἐξαιρέσουμε πάλι τὸν πάντα ἐξαιρετικὸ Παλαμᾶ, —

(\*) «Ἡ σαφήνεια καὶ ἡ ἀσάφεια ἐν τῇ ποιήσει», Εἰκονογρ. Ἑστία τοῦ 1895, σελ. 26 καὶ 34.

παρουσιάσθηκ' εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς σὰν τολμηρὸς καινόνόμος, μπῆκε σ' ἓναν ἀπάτητο δρόμο καὶ στάθηκε ὁδηγός. Γι' αὐτὸ καὶ ξάφνιασε καὶ σκανδαλίσε. Ὁ Ἑρεντιᾶ, ὁ ἐξοχος γάλλος παρνασικός, ποῦ ἴσα-ἴσα τὸν ἴδιο ἐκεῖνο χρόνο («Ἄστν», 1895) ὁ Ψυχάρης μ' ἓνα ὠραῖο του ἄρθρο, «Καλοσύνη καὶ Τέχνη», ἐπρόνεινε γιὰ μίμηση στοὺς νέους τῇ μετριοφροσύνῃ του, τὴν προσοχή του καὶ τὴν ὑπομονή του στὴν τέχνη, εὑρίσκει, γιὰ πρώτη φορὰ στὴν Ἑλλάδα, ἓναν ἄξιο μαθητὴ. Τόσον ἄξιο, ποῦ ἀπὸ μαθητῆς νὰ γίνῃ ἀμέσως στοὺς δικούς του καὶ δάσκαλος. Ἀπὸ τὸ 1895, δὲν ὑπάρχει σχεδὸν ποιητῆς ρωμῆς, παλαιὸς ἢ νέος, ποῦ νὰ μὴν ἐμιμήθηκε λίγο Γρυπάρη, νὰ μὴν ἐπηρεάστηκε ἀπὸ τὴν τεχνοτροπία του, νὰ μὴν ἐδανείστηκε τὶς λέξεις του, νὰ μὴ βρῆκε ἢ νὰ μὴν ἐπλασε, μὲ τὸν ἴδιο τρόπο, καινούργιες. Τόσο δυνατὴ ἐπίδραση, τόσο χειροπιαστή, εἶνε ζήτημα ἂν σημειώθηκε κ' ἄλλῃ στὴν ποίησίν μας, ὥς δέκα τοῦλάχιστο χρόνια μετὰ τοὺς «Σκαρβαίους».

Ὅλες ἐκεῖνες τὶς ὠραῖες λέξεις, ποῦ τὶς διάλεξε μὲ τόσο γοῦστο, τὶς ξέβγαψε μὲ τόση ἀγάπη, ἀπὸ τὸ μεσαιωνικὸ μας θησαυροφυλάκιο, καί, ξαναζωντανεμένους ἀπὸ τὴν πνοή του, τὶς σκόρπισε «μὲ τόση ἀπλοχεριά», τὶς ξαναβροῖσκουμε τώρα παντοῦ. Οἱ λιβε-νὲς ἢ μέρες, τὰ δροσόπαγα, τὰ προβασκάνια, τὰ σύθαμπα, τὰ σιντεφένια βύθη, τὰ γλυκοχαράμερια οἱ τριμεροῦσες Μοῖρες, τὰ ροδέμνοστα παλλικάρια, οἱ φυρονεριές, οἱ μάργελες ὁμορφιές, τὰ ναφτεριάσματα, τὰ σύγκρυα, οἱ γάργαρας ἀνάβρες—καὶ πόσα ῥήματα σὰν τὸ φρουμάζω, καὶ πόσα ἐπιρρήματα σὰν τὸ γιαιοπερίγιαλα, καὶ πόσα σύνθετα σὰν τὸ ροδοθάνατο, καὶ πόσα σχήματα, ἀπὸ τὰ εὐγενικώτερα τῆς δημοτικῆς μας, σὰν τὸ «ῥόδα καὶ ῥόδα ὁ ξανθὸς ὁ ἥλιος θὰ σοῦ φέρῃ!»—εἶνε σήμερα «κτῆμα κοινό». Οἱ ποιητὲς μας τὶς παίρνουν πολλές φορὲς κ' ἀπὸ δεῦτερο χέρι, κ' ἀπὸ τρίτο, χωρὶς καὶ νὰ ὑποπτεύουνται πῶς εἶνε τοῦ Γρυπάρη. Καὶ μήπως σήμερα εἶνε τοῦ Γρυπάρη; Κανενὸς καὶ ὁλωνῶν. Καὶ δὲν εἶνε μόνο οἱ ἴδιες οἱ λέξεις οἱ μεσαιωνικὲς, ἢ ἄλλες νεόπλαστες κατ' ἀναλογία, ποῦ πῆραν δρόμο ἀπὸ τὰ ποιήματα τοῦ Γρυπάρη. Εἶνε προπάντων ἐκεῖνο ποῦ μπορούμε νὰ τὸ ποῦμε «γλωσσικὸ τρόπο» ἢ καὶ «γλωσσικὸ πνεῦμα», καὶ ποῦ βρῆκε ἐπίσης ἀμετρητοὺς θαναστές. Μὲ λιγοστὰ ποιήματα, ποῦ οὔτε καὶ δὲ βγῆκαν σὲ βιβλίον, παρὰ μένουν ἀκόμα σκόρπια σὲ περιοδικὰ καὶ ἡμερολόγια, ὁ Γρυπάρης μπορεῖ νὰ κανχιέται πῶς ἐπλούτισε τὴν ποιητικὴν μας γλῶσσα μὲ πολὺτιμο ὕλικὸ καὶ προπάντων πῶς ἔδειξεν ἓναν τρόπο γιὰ νὰ γίνεται ὁλοένα εὐγενικώτερη στὸν πλοῦτό της, καλλιτεχνικώτερη, ποιητικώτερη. Μόνο γνήσιος, ἀληθινὸς ποιητῆς θὰ μπορούσε νὰ κατορθώσῃ ἓνα τέτοιο! Οὔτε θὰ ἔκαναν ποτὲ τόση ἐντύπωση οἱ λέξεις καὶ οἱ ἰδιωτισμοὶ τοῦ Γρυπάρη, ἂν δὲν ἦταν πρῶτα-πρῶτα ἡ ποιητικὴ διάθεσις ποῦ ἐξευγένισε, κ' ἐμφύχονε καὶ ἐζωντάνευε τὸ ὕλικὸ μέσα στὰ περισσό-τεχνα (κ' αὐτὴ ἀκόμα λέξι τοῦ Γρυπάρη) καὶ σφιχτοδεμένα ἐκεῖνα

ποιήματα, δουλεμένα με προσοχή κ' ὑπομονή χρυσολύφου, μὰ πάντα τόσο ἐμπνευσμένα κ' ὑποβλητικά.\*

\* \*

Τότε ποῦ δημοσίευσεν τοὺς «Σκαρβαίους», ὁ Γρουπάρης ἦταν μόλις εικοσιτεσσάρων χρονῶν. Γιατὶ γεννήθηκε στὴ Σίφνο τὸ 1871, μεγάλωσε ὅμως κ' ἀνατράφηκε στὴν Πόλη, ὅπου, ἐκείνη τὴν ἐποχὴ, ἀφοῦ τελείωσε καὶ τὰ γυμνασιακὰ μαθήματα στὴ Μεγάλῃ Σχολῇ τοῦ Γένους κ' ἐσπούδασε δυὸ-τρία χρόνια φιλολογία στὸ Πανεπιστήμιό μας, ἔκανε, νομίζω, τὸ δάσκαλο σὲ κάποιον χωριό. Ἀργότερα ξανάλθε στὴν Ἀθήνα, ξακολούθησε τὶς σπουδές του, πῆρε τὸ δίπλωμά του μὲ ἄριστα (1879) καί, μὲ τὴ θερμὴ σύσταση τῆς Σχολῆς, — ὅχι βέβαια γιὰ τὰ σονέττα του, παρὰ γιὰ τὸ ἑλληνικὸ καὶ τὸ λατινικὸ του θέμα, — διορίστηκε ἀμέσως σχολάρχης κ' ἀργότερα καθηγητής. Φέτο τὸ Ὑπουργεῖο τοῦβγαλε μιά ὑποτροφία γιὰ τὴν Εὐρώπῃ, ὅπου πῆγε, — καθὼς μοῦ ἔγραφε μὲ τὴν ἀγιάτρευτὴν μετριοφροσύνη του, — «νὰ συμπληρώσῃ τὸ ramolissement ποῦ ἄρχισε ἀπ' ἐδῶ καὶ κάμποσα χρόνια». Σ' ὅλο αὐτὸ τὸ διάστημα, οἱ δασκαλικές του φροντίδες καὶ τὸ αἰώνιο διόρθωμα τῶν μαθητῶν τετραδίων μὲ κόκκινη μελάνη, ποῦ ἦταν πάντα ἡ ἀπελπισία του, δὲν τὸν ἐμπόδισαν νὰ ἐργάζεται φιλολογικὰ καὶ ἀπὸ καιρὸ σὲ καιρὸ νὰ δημοσιεῖν στὰ περιοδικὰ μας ποιήματα, πολὺ ἀνώτερα ἀπὸ τὰ πρώτ' αὐτοῦ, ποῦ μαρτυροῦσαν τὸ πῶς γοργὸ καὶ θαυμαστὸ ἐτυλίγμα, — ὅπως ἡ συνέχεια τῶν «Σκαρβαίων» μὲ τὴν ἀσύγκριτὴ ἐκείνῃ «Σαυφῶ» καὶ μὲ κάποια ἄλλα σονέττα, ὅπως ὁ «Νυμφίος», ἡ «Δικαιοσύνη» καὶ «Στῆς καρδιάς τὸν ἥσιο» (τὸ πῶς ὠραῖο ἴσως ἡ δ ο ν ι σ τ ι κ ὸ ποίημα ποῦ γράφτηκε ἀπὸ ρωμῆ), 'στὴν «Τέχνη» τοῦ Κ. Χατζόπουλου, ὅπως τ' ἀποσπάσματα ἀπὸ τὸ «Βιβλίον τοῦ Τρύφωνος καὶ τῆς Χρυσόφρουδης» στὸ «Περιοδικὸ μας» τοῦ κ. Βώκον, κ' ἄλλα, λίγα πάντα μὰ διαλεχτά. Τὴν ὅλην του ποιητικὴν ἐργασίαν ὁ ποιητὴς τὴν ἔχει χωρισμένη σὲ τέσσερες Σειρές: 1, «Σκαρβαῖοι καὶ Τερρακότες»· 2, «Ἰντερμέδια»· 3, «Τὸ Βιβλίον τοῦ Τρύφωνος καὶ τῆς Χρυσόφρουδης»· 4, «Ἐλεγεία» καὶ 5, μὰ Σειρὰ ἀβάφτιστὴ ἀκόμα, ὅπου ἀνήκουν ἡ «Δικαιοσύνη» ποῦ εἶπαμε, ὁ «Νυμφίος» καὶ οἱ «Συναποθανούμενοι», μαζί μὲ ἄλλα ἀνέκδοτα, ἔτοιμα, ἀτέλειωτα ἢ ἀπλῶς σχεδιασμένα. Ὅλοένα ξαναδουλενεὶ αὐτὲς τὶς Σειρές ὁ ποιητής, τὶς διορθώνει, τὶς συμπληρώνει, γιὰ νὰ μπορέσῃ μιά μέρα — ἂν θὰ μπορέσῃ ποτέ, — νὰ τὶς παρουσιάσῃ

\* Γιὰ νὰ συμπληρώσουμε τὴ σκέψη μας, δανειζόμεστε αὐτὴ τὴν περικοπὴ ἀπὸ ἄρθρο τοῦ Παλαμᾶ γιὰ τὸν κ. Κλέωνα Ραγκαβῆ: «Ἄν ἔχῃ κάποιον καλλιτεχνικὴν φλέβαν ὁ ποιητὴς τῶν Ἀλγῶν, τὴ δειχνεὶ στὸ σφριχτοδεμένο στίχο του, στίς πλουσιώτατες ρίμες του καὶ στὸ κινήγι ποῦ κάνει τῶν ἀρχαϊκῶν καὶ τῶν σπάνιων ὀνομάτων.... Δυστυχῶς, τὴν καλὴ γνώμη τοῦ κ. Ραγκαβῆ δὲν τὴ βοηθεῖ ἡ φαντασία, ὅπως λ. γ. μεταξὺ τῶν νέων μας ποιητῶν βοηθεῖ τὸν κ. Γρουπάρη 'στὸ στεφάνωμα τῆς πῶς γενναίας ποιήσεως μὲ τὰ πῶς σοφὰ διαλεγμένα ἐπίθετα τῆς μεσαιωνικῆς μας γοαυματολογίας, τὰ τόσο πρωτόγονα ὅσο καὶ παραστικὰ.» [«Τέχνη», 1898, σελ. 44.] — Γιὰ τὸ Γρουπάρη ἔχει γράψῃ μιά ὠραία μελέτη κ' ὁ κ. Π. Νωβνάς. Δὲν θυμοῦμαι ποῦ δημοσιεύτηκε καὶ δὲν μπόρεσα τώρα νὰ τὴν βρῶ. Ἄλλῃ δὲν γνωρίζω.



τελειωτικές.\* Μὰ καὶ πρὶ νὰ γίνη αὐτὸ τὸ θαῦμα, μοῦ φαίνεται, πῶς δὲν εἶνε δύσκολο νὰ κριθῇ ὁ Γρυπάρης ἀπὸ τὰ δημοσιευμένα του. Τὸν δείχνουν ὁ λ α κ α ι ρ ο. Εἶνε ὁ καλλιτέχνης ποιητὴς μὲ τὸ ἀριστοκρατικώτερο γλωσσικὸ γούστο, μὲ τὸ θαυμαστότερο φραστικὸ πλούτο, μὲ τὴ σοφία ὅλων τῶν ἐλληνικῶν αἰώνων ἀποσταγμένη ἁληθινὰ ἐθνικὴ ψυχὴ, — καὶ βαθύτατα ἐλληνικὸ, μ' ὅλη τὴν ἐπίδραση τῶν Γάλλων παρνασικῶν καὶ συμβολιστῶν, ἀπὸ τὴν ἀγνόητα τοῦ σανσουαλισμοῦ, ποῦ θυμίζει ποιμενικὴ Ἀρχαδία, ὡς τὴν ἡδυπάθεια τοῦ μυστικισμοῦ, ποῦ σὲ μεταφέρει στὸ σύθαμπο μιᾶς βυζαντινῆς ἐκκλησιᾶς, μέσα ὅς ἁμαρτωλὸ μοναστήρι, — ὡς τὴν καθαρότητα ἀκόμα τοῦ συμβόλου, ποῦ σὲ κάνει καμμιὰ φορὰ νὰ δραματίζεσαι λευκὰ παρθενωνικά ἀετώματα σὲ χρυσογάλανο ἀττικὸ οὐρανό.

Ἡ Στὴ μικρὴ αὐτὴ συλλογὴ, ποῦ μὲ τὴν ἀπέραντη ἐπίδραση ποῦ εἶχε, ἔκαμε ἀκόμα καὶ πάλιν μᾶς ποιητὲς νὰ γράψουν καλλιτέρες ἀπὸ πρῶτα, καὶ πλήθος καινούργιων ἐχειραγώγησε στὸ μεγάλο Ναό, κ' ἔδωκεν ἓνα γενναῖο τόνο ὅτῃν ποιήσῃ μᾶς καὶ μιὰ γερὴ ὠθησῇ (γιατὶ αὐτὸ ποῦ μπορούμε νὰ τὸ ποῦμε «γρυπαρισμός» ἔξακολούθησε καμμιὰ δεκαριά χρόνια μετὰ τὴν ἐμφάνιση τῶν «Σκαρβαίων», σὲ μιὰ ἐποχὴ πολλὴ σημαντικὴ γιὰ τὴ φιλολογία μᾶς), ὑπάρχουν βέβαια καὶ μερικὰ κομμάτια παρακατινά, πιὸ ἀδύνατα, κι' ἄλλα δυσνόητα, στρουφνά, ἴσως ἀπὸ μιὰν ἀτέλεια στὴν ἐκτέλεση. Τὰ περισσότερα ὅμως εἶνε ἀληθινὰ ἀριστοτεχνήματα, ποῦ ἀναδείχνουν τὸ σοφὸ κι' ἐμπνευσμένο ποιητὴ τους μορφὴ ὁλωσδιόλου ἰδιότυπὴ καὶ ξεχωριστή. Κ' ἐπιμένω πάλι, πῶς γιὰ νὰ καταλάβῃ κανεὶς τὴν ὑπεροχὴ τοῦ Γρυπάρη, πρέπει νὰ μελετήσῃ τὴν ἐποχὴ ποῦ πρωτοφάνηκε καὶ τὴ μικρὴ ἐπανάσταση ποῦ σήκωσε. Τὰ συμπτώματά της τώρα πέρασαν κι' οἱ νέοι δὲν βλέπουν σχεδὸν τίποτα. Κι' ἀλήθεια, τί μπορεῖ νάχῃ τὸ ἐπαναστατικὸ ἓνα ὄραϊο σονέττο ἀπὸ τὴν παλὴν Σειρά, ὅταν δημοσιεύεται σήμερα; Οἱ νέοι διαβάζουν Γρυπάρη, ὅπως διαβάζουν ἀπάνω — κάτω Παλαμᾶ, Πορφύρα, Μαλακάση. Τὸ «καινούργιο» σήμερα τῶχει γι' αὐτοὺς ὁ Σικελιανός. Ὡ, καὶ γιὰ μένα! . . . Μὰ ὅσοι ἀπὸ τοὺς νέους θὰ λάβουν τὸν κόπο νὰ ἐξετάσουν τὴ φιλολογικὴ Ἱστορία τῶν εἴκοσι τελευταίων χρόνων, μπορεῖ νὰ νανακαλύψουν μὲ κάποια τους ἐκπληξή, ὅτι κι' αὐτοὶ οἱ ἴδιοι εἶνε ἐπηρεασμένοι ἀπὸ ἄλλους, ποῦ ὅτὸν καιρὸ του τοὺς ἐπηρέασε ὁ μάγος ποῦ τραγούδησε τὰ πρωτάκουστα:

Ἴδου ὁ Νυμφίος ἔρχεται!

Ἔλα, ἐκλεχτέ, σφιχτοπερίπλοκέ μου,

Ἡ ἐλπίδα μου κ' ἡ γλυκαπαντοχὴ μου.

Ἔλα, ἐκλεχτέ, ποῦ ἀκαρτεράω, καὶ πιέ μου,

Ροδέμνοστε καὶ παγκαλόμορφέ μου,

Στὴ φούχτα μου ἐδῶ μέσα τὴν ψυχὴ μου!

ΓΡΗΓ. ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

\* Τὸ ἔργο τοῦ Γρυπάρη συμπληρώνεται καὶ ἀπὸ κάποια μεταφρασμένα: Εἶνε δυὸ - τρία σονέττα τοῦ Ἑρμεντιά, ὁ «Ὕμνος εἰς τὴν Δήμητραν» τοῦ Καλλιμάχου, τέσσερες τραγωδίαι τοῦ Αἰσχύλου (Βιβλιοθήκη Φέξη) καὶ τὸ Β' μέρος τοῦ «Φάουστ», ἀτελείωτο. Τὴ στιχοπλεχτικὴ ἱκανότητα καὶ τὴ γλωσσοπλαστικὴ δύναμις τοῦ ποιητῆ τὴ βλέπουμε λαμπρὰ στὶς μεταφράσεις αὐτές, ποῦ εἶνε ἀληθινὰ κλασσικές.